

Aiad Eesti haiglates

Kadri Maikov – Eesti Maaülikooli põllumajandus- ja keskkonnainstituudi maastikuarhitektuuri õppetool

Eesti haiglate ajaloo kohta on üllatavalt vähe kirjandust. Eestis võib haiglate kujunemisel rääkida peamiselt kahest viimasest sajandist. Haiglaaiad on arenenud kiiresti ja mitmekülselt, kusjuures eri kümnenditel on näha, kuidas haljastus, ravimtaimede kasvatamine ja muud aianduse põhimõtted on raviasutuste püstitamist mõjutanud. „Esimesed raviasutused olid puhkekodu tüüpi ja neid rajati parima ümbrusega, looduslikult ilusatesse maakohtadesse. Seal teostati haigeile puhkust ja rahu võimaldav ravi [---]” (1). Eri ajastutel on raviasutustele kuuluvale maastikule omistatud erinevaid funktsioone, mille tulemusena on seal olemas surnuaiad, tenniseväljakud, esinduslikud peahoonesised muruväljakud, puhkepargid, puuvilja- ja marjaaiad, ravimtaime- ja ühis- taimekasvatusaiad. Raviasutuste tulevikumaastik saab olema aga üsna tühi, sest ravi toetav struktuur, kuhu kuuluvad näiteks toidu valmistamine, pesu pesemine või operatsioonist taastumine rohealal, toimib väljaspool haigla territooriumi.

Väikese ülevaate maastiku kasutamises tervenemist toetava meetmena annavad varasemad viited raviasutuste eluolule ja hävinenud haiglaaedadele: „Põltsamaa haigla loeb oma algusaastaks 1766, mil Kuningamäele asutati haigla, apteek, ravimtaimeaed ja meditsiinikool. Et ravimid odavalt kätte tuleks, selleks oligi vaja ravimtaimeaeda – eks enamjagu arstirohtusid tulnud ju kodumaa taimedest” (2). Ajaloolane H. Gustavson (3) on kirjutanud 19. sajandi kohta järgmiselt: „Tallinn kui kuurordilinn [---] 1828 Carlsbad Viimsis oli vähe külastatav väljasõidukoht, kunagises vannivete kogumiseks kaevatud tiigis krooksusid

Pilt 1. Juhkentali haigla. Suguhaiguste barakk. 1836.

Foto: Eesti Ajaloomuuseum, 13799 G 7054

konnad. [---] Feige aias alustati 1826. aastal mereveevannide andmist igal suvel. Teada on, et peale vannide võis Feige aias võtta mitut liiki dušše ja istuda aurukapis. Nii toimetati vähemalt suveni 1863.”

Üks varasem tüüpiline haigla- maastik on näha Juhkentali haigla juures aastast 1836 (vt pilt nr 1).

Gustavson (3) on jätkanud järgmiselt: „Priihospitalide ellu tõi muudatuse Tallinnas 1871. aasta Kubernereri kiri. Uue haiglahoone rajamine algas samal aastal ja aasta hiljem oli avamine. Uue maja ja barakkide vahele istutati tamme- park [Praegu on hoones Ida-Tallinna Keskhaiigla günekoloogia osakond ja pargi asemel Ravi tänava muruväli – autor.]. [---] 1873 priihospitali taha haigla krundi lähiva oja kaldale alustati pargi rajamist, mis lõplikul kujul valmis 1873. aastal, ent millest enam jälgegi alles ei ole. [---] 1878. aasta Tallinna Diakonissidemaja krundiplaani järgi võib otsustada, et haiglat ümbritseva põlispargi loodenurka oli rajatud väike sisekalmistu. Peaks olema diakonissidele mõeldud. [---] 1894. osteti asutusele kõrval paiknev krunt kahe maja ja

suure pargiga. 1896. aastal kuulus haiglas personali hulka ka aednik ja üks poiss aiatööde tarbeks. [---] 1886. aastal vaimuhaigeid oli seni peetud passiivselt kongides, siis nüüd hakati rahulikke haigeid suunama haigla aeda tööle [---].”

20. sajandi alguses oli populaarne ravimine supeluskohtades ja selle propageerimine. Peamised supeluskohad olid Pärnu, Haapsalu ja Narva-Jõesuu. Dr H. Koppel (4) on kirja pannud nii: „Allikate ümber asutavad ettevõtjad inimesed haigete vastuvõtmiseks võõrastemajasid, vee tarvitamiseks ehitati iseäralised hooned, sündsate vannidega ... ajajooksul tekkisid nii tähtsamate tervisevee-allikate ümber väikesed linnakesed nn Supeluskohad, kus haigete eest hoolitsemiseks ja nende hädade parandamiseks kõiksugused abinõud saadaval olivad ... Nii on iseäralikud supeluskohad maksahaigetele ja neeruhaigetele, põiehaigetele kui hingamiseelundite poolt põdejatele, vanadele inimestele ja lastele, liigpaksudele ja liigkõhnadele, südame- ning jooksjahaigetele tekkinud; supeluskohad neile, kes müra ja kärase elu järele, magusa

puhkepaiga järele igatsevad ja neile, kes pika, üksildase töö järele, ka üürikese ilutsemise järele ihaldust tunnevad”.

Leprosooriumid paistsid silma oma suurte aedadega, kuid väliala võis piirduda ka müüri ümbritsetud roheluseta hooviga, mida läbis vaid jalgte. Aastatel 1904–1946 tegutses Audaku leprosoorium (vt pilt 2) ja perioodil 1947–1961 tuberkulooshaigete laste sanatoorium Saaremaal.

Narva Kreenholmi manufaktuuri haiglale ehitati uus korpus 1913. aastal, arhitekt oli Aleksandr Vladovski. Meeste ja naiste osakonnad asusid kahel korrusel ja mõlemal osakonnal oli omaette aed jalutamiseks, samuti olid patsientidele avatud verandad ja rõdud. Kahjuks ei ole nimetatud aiaplaan säilinud.

Märkimisväärne samm maastiku väärtustamisel oli möödunud sajandi kolmandal kümnendil tervishoiukaitsealade loomine riigikogu otsusega. Kuna kulud olid suured ja need tuli katta oma eelarvest, tehti hiljem omakorda kõik selleks, et alade hulka vähendada. Gustavson

Pilt 2. Audaku leprosoorium: doktor Paldrok õues loengut pidamas.

Foto: Saaremaa Muuseum, F 2506 F

(3) on kirjutanud selle kohta nii: „Tervishoiukaitse alla võtmine tähendas, et neil aladel viibimine on tervisele kasulik ja neid territooriume tuleb säilitada nagu nad on. Tervishoiukaitsealadel ei olnud lubatud hoonete, tööstusettevõtete moodustamine, metsaraie, jäätmejaamade väljaveokohtade loomine. Riikliku kaitse all olev „Suvitus-

ja ravitsuskoht“ sündis Vabariigi Valitsuse otsusega 30. juunist 1926 näiteks Aegviidu ümbruses. Sääraste paikade moodustamise idee oli kinnitatud Riigikogus juba aasta varem. Registreeritud oli neid seni 11.”

1930. aastal hakati rajama Jämejala liigirikast parki (5). Haigla territooriumi lõunapoolses servas asub surnuaed, kuhu on maetud Jämejala haiged. Kodulooürija T. Mallingu arvates annavad vanad raudristid tunnistust, et matmisi on toimunud juba enne 1920. aastat. See park on Eestis üks liigirikkamaid. Uutele haiglaplaanidele jäi park 2002. aastal siiski ette ning seda teemat kajastati meedias põhjalikult.

Suurim õitseja 1930ndatel aastatel oli aga Pärnu mudaravila, mille esist kaunistasid arhitekt Kuphaldti rajatud rikkalikud lillepeenrad. Enne II maailmasõda domineeris arhitektuuris ja maastikukujunduses romantiline ajastu, mille näiteks võib tuua Koeru haigla endises Santovi mõisas (vt pilt 3). Idülliliseloomustas puitarhitektuur, ronitaimed ja lillepeenrad, selgelt eristuvat tänapäevast haiglaraajatist ei olnud. Ajaleht Oma Maa (5) kirjutas 26. mail 1934. aastal: „Linnahaiglas ravimisel olevatel paranevatel haigetel puudub praegu

Pilt 3. Koeru haigla. Endine Santovi mõis.

Foto: Eesti Tervishoiu Muuseum, THM F 1933

MITMESUGUST

koht, kus nad võiksid nautida päikest ja õhku, haiglal on olemas vaid rõdu, kus aga ruum on piiratud. Vana haigla vastas asub „Handwerkervereini“ [Käsitööliste selts – autor.] krunt, millel olev hoone kuulub mõne aasta pärast sundlammutamisele. Krundile, kus praegu on juba mõnesugust rohelist, oleks kaunis kerge asutada parki linna haigla jaoks.“ Sama ajastu näide on ka Lääne Maahaigla aed, kus viibis 1935. aastal kunstnik Ants Laikmaa (vt pilt nr 4). Meediaväljaannetes on korduvalt ilmunud pilt Tallinna Keskhaiglast aastast 1936 (vt pilt nr 5).

Sõjajärgsel ajal oli raviasutustel palju lisaülesandeid, üks nendest plaan, kuidas majanduslikult toime tulla. „Üks suuremaid abimajandeid maakonnas on Jämejala haigla abimajand, kellel on täita küllalt ulatuslikud ülesanded haigla varustamisel põllumajandus-saadustega. Põllumaad on majandil 114 ha, hobuseid 8, kariloomi 34, neist lüpsilehmi 18, sigu 31. 1,5 ha maad on majandil aiandi all, kuid eeloleval kevadel on majandi juhataja L. Mikivere sõnul seda plaanis suurendada 2,5 ha võrra. Eeloleval kevadel ehitas abimajand 80 ruutmeetrilise pindalaga kasvuhoone“ (5).

Eluolu Tapa Linna Ambulatooriumis (praegune Viru haigla) oli veebilehe (2020) andmetel järgmine:

Pilt 4. Ants Laikmaa Lääne Maahaigla aias Haapsalus 1935. Ratastooli taga medõde Ilse.

Foto: Haapsalu ja Läänemaa Muuseumid, HM LMTF 43

„Enne 1951. aastat haigeid transportiti talviti saanide ja reedega, soojal ajal kahe rattaga kaarikul, peeti oma hobust ja hobusemeest. 1955 algas kahe vahetusega hooajaline laste suvesanatoorium. 1959 taotleti juurde arsti- ja hobusemehe ametikohti. Hobune oli olemas Tuberkuloositõrje Dispanseris, kuid töö huvides toodi ta üle haigla käsutusse. Paljud aastad veeti haiglasse toiduaineid hobusega. Hobuveokid

olid ka Kadrina ja Ambla Haiglal, Vohnja velsker-ämmaemanda-punktil. 1962. aastal nimetati haigla ümber Tapa Linnahaiglaks. [...] Tegeleti spordiga, suusatamisega, lauatennisega. Oli oma võrkpalli võistkond, ka kergejõustikus võeti osa meditsiinitöötajate spartakjaadidest. Haigla oli uus ja ilus, peahoone ees töötas purskkaev“. Samal põhimõttel rajati haiglate juurde ka tenniseväljakuid (1956) (vt pilt nr 6).

1970ndatel aastatel telliti üsna palju sanatooriumite ja haiglate ümbruse haljastusprojekte. Tähelepanu keskmes oli taastumise ja puhkamise võimaldamine.

Kallavere haigla hoone ehitati 1962. aastal. „Haigla hooneid ümbritseb kaunis põlispuude ja ilupõõsastega roheline, mis pakub patsientidele võimaluse vaikuses ja rahu jalutada ja puhata,“ teavitab Kallavere haigla oma veebilehel (6). Haigla 1966. aasta haljastuskava (7) nägi ette, et „haigla territoorium on mõeldud tervenevate haigete kasutamiseks ilusa ilmaga. Selleks on projekteeritud jalutuskäigu võimalus polikliinikumi juurde, sealt kaarteed pidi katlamaja

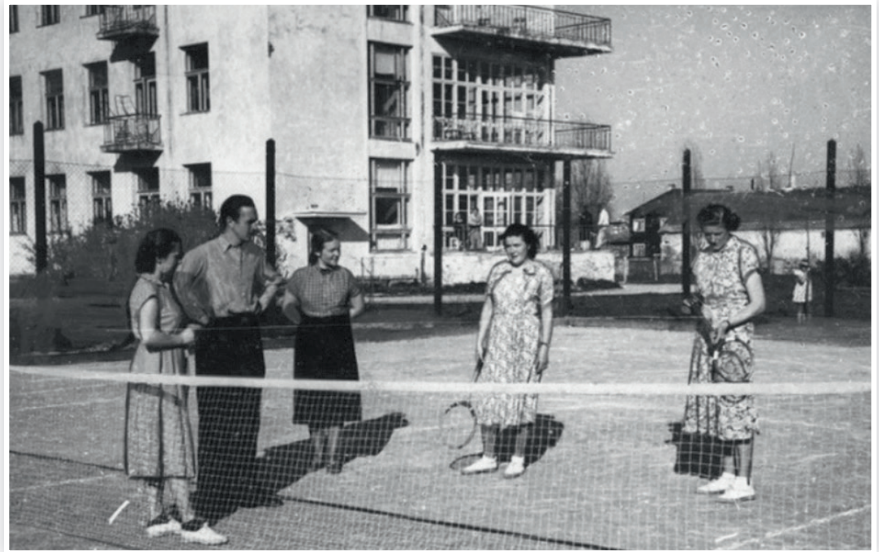
Pilt 5. Haigla aednik oma pojaga Tallinna Keskhaigla aias 1936.

Foto: Eesti Tervishoiu Muuseum, THM F 956 21

suunas ja enne majandusõue uus jalgtee garaaži eest, mis viib tagasi peahoone juurde. Puhkeväljak pinkidega 40 × 10 m muruväljakuga jalutustee ääres. Äärtes mägimänni grupid ja nende alla mõeldud hane-rohi suurte laikudena ning suurtes põllukividest grupid. Intiimsema iseloomuga puhkenurgad – nišid – on planeeritud risti puhkeväljakuga. Siia on kujundatud põõsastest ungari sirel ja kaunis deutzia, kuna paigaldatakse lauad pinkidega, et võimaldada aega veeta vabas õhus lauamängudega. Majandusõue vahetus läheduses on võimaldatud väike aiamaa-ala haigla tarbeks. Kasutatakse gaasidele vastupidavamaid puid ja põõsaliike”.

Haapsalus endise sanatooriumi Laine ümbruse planeerimise projekt (8) nägi 1967. aastal ette järgmist: „[---] kolmanda korpuse ette jääb haljasala, vanad hooned lammutatakse. Paekivi kasutatakse astmeplaatidena. Tänava kõrvale istutatakse seedrimänni rühm ja sinna lähedale mägimänd, punaselehine kukerpuu rühm ja forsüütia, krundi sisse nulgude rühm. Naaberaia piirile istutatakse sirelirida. Teede kõrvale planeeritakse kolm laiemat püsilillepeenart: esimene peenar taimestatakse keskmise kõrgusega püsililledega, peenar sissepääsu juures varakevadiste, ning selle vastu teisele poole teed asuvale peenrale suve teisel poolel õitsvate lilledega. Lillepeenra kõrvale on ette nähtud keraamiline lindude jooginõu ja teise otsa sabiina kadakate rühm”. Ajastut iseloomustaval fotol on Haapsalu mudaravila 1963. aastal (vt pilt nr 7).

Dr Heidi-Ingrid Maaroo on kirjutanud oma uurimuses gastroenteroloogiahaiglast, mis asus Tartu külje all Erikal aastatel 1967–1972. Riigimees Jaan Tõnissoni perekonnale kuulunud majas tegutses tuberkuloosihaigla paar kümnendit, seejärel kaks aastat nakkushaigla ning eespool nimetatud perioodil Tartu rajooni haigla nr 3 Erikal. Haiglal oli oma abimajand – aiamaal kasvatati haigete toitlustamiseks

Pilt 6. Kingissepa rajooni keskhaiigla töötajate kollektiivse tööga valminud tennisväljak haigla territooriumil.

Foto: Saaremaa Muuseum, F 3154:135 F, Evald Tooms

Pilt 7. Vaade Haapsalu mudaravilale.

Foto: Riigiarhiiv, EFA.209.0.67138, Karl Oras

juurvilju ja teravilja. See oli esimene haigla Eestis, kus haiged said gluteenivaba toitu (9).

Raamatus „Kommunaalhügieen” (10) esitasid dr H. Jänes, dr M. Uibo ja I. Veldre 1983. aastal haljastusele erinevaid nõudeid, mida raviasutuste ümbruses tuleb arvesse võtta: „Inimest ümbritseva keskkonna kaitses on meditsiini aspekt juhtiv, sest rahva tervise säilimine ja tugevdamine, soodsate töö-, olme- ja

puhketingimuste loomine on riigi pädeva hoole objekt”.

Dr H. Jänes kirjutas, et 1978. aastal võeti Eestis kasutusele mõiste „ümbritseva keskkonna hügieen“. Ta jätkas: „Taimestatud alad mõjutavad inimorganismi talitluslikku seisundit – kuumal päikeselisel suvepäeval haljasalale minnes väheneb pulsisagedus keskmiselt 4–18 löögi võrra, naha temperatuur alaneb keskmisel 1–2 kraadi

võrra, soojuse ära andmine naha kaudu kiirguse teel suureneb, soojuse moodustumine organismis aga väheneb. [---] Haljastusel on soodne psühho-emotsionaalne mõju, eriti suvel. Paljud ärritid nagu ere päikesevalgus, tugev tuul ja müra on haljasalal nõrgenenud. Mahe valgus, suhteline vaikus, jahedus ja taimede roheline värv mõjub rahustavalt. Värvide ning valguse ja varjude vaheldumine puistus, taimede erikujulisus, taimestiku lõhn, lehtede kahin, lindude laul ja hääletsused toniseerivad kesknärvisüsteemi ja selle kaudu kogu organismi. [---] Hügieeni aspektist on oluline haigla territooriumi tsooneerimine. Sanitaarnormid näevad ette järgmised tsoonid: mittenakkavate haigustega haigete ravihooned, nakkushaigete ravihooned, aed (park), polikliinik, lahangukamber, majandushooned. [---] Haljastus peab hõlmama vähemalt 60% haigla maa-alast, aia- või pargitsooni suurus määratakse kindlaks arvestades 25 m² ühe voodi kohta. [---] Haigete teenindamise huvides soovitavad mõned hügieenikud haigla territooriumile lisada maa-ala elamutele, kus asuksid peaarst, kirurg, anestesiooloog, operatsioonide jt, sageli kiiresti vaja minevate erialade esindajad. [---] 2–3 korruselise haiglahoone juurde kuuluvat parki kasutab 90–100%, siis 4–5 korruseliste hoonete puhul läheb õue ainult 25–30% mobiilsetest haigetest.”

1990. aastatel pöörati suuremat tähelepanu kultuuriteraapiale.

Haigetele korraldati kinoseansse ja ekskursionee Eesti kaunimatesse paikadesse ning propageeriti raamatukogu. Haljastuses domineeris esindusväljaku kvaliteedi standardina muru.

Haljastuse kontekst on tänases ühiskonnas tõusnud keskkonnapühholoogia tasandile, haljastuse mõõdikud on tunnetatavad, roheruumid maastikus on määratletavad maastiku karakteristikute järgi ning nende funktsioonid on leitavad. Põhja-Eesti Regionaalhaigla taastusravi keskuse tegevusterapeutid alustasid aiandusteraapiat 2022. aastal, lähtudes arusaamast, et mida rohkem on inimeste ümber mitmekesist keskkonda, seda rohkem nad ennast ja oma tööd väärtustavad. Seega kujuneb raviasutuse personali töökeskkonna kujundamisest haiglate planeerimisel üks keskseid põhimõtteid.

Seda lähenemist toetab Madalmaades väljatöötatud haiglaplaneerimise mudel (*schillenmethode*) (11), mis kujutab endast funktsionaalsete kihtide kogumit – haigla koosneb samatüübilisi funktsioone sisaldavatest haiglahoonete kogumist, kus eristatakse nelja kihti: „kuum” ehk operatsiooniploki kiht ning hotelli, kontori ja tehase ehk ravimitööstuse kiht. Osa haigla seniseid funktsioone liigub mujale ning „hotellikihis” hakkab viibima kordades rohkem inimesi, sest patsiendiga tuleb kaasa saatja, samas patsiendi haiglas viibimise aeg lüheneb. Kodu keskkond

hakkab mängima suuremat rolli paranemises. Aiaterapia muutub kogukonnaaia teenuseks.

Kokkuvõtvalt soovib inimene oma elukeskkonnas haljastust kogu aeg juurde luua. Olles tänapäeval keskkonnateadlikum, saab taimede kasvatamist kasutada toidutootmise kõrval ka kiirustava elutempo maandamise kohtade loomisel, seda kindlasti ka töökohas. Haljastusel on igal ajastul oma roll ja funktsioonid – märgakem ja talletagem neid.

KIRJANDUS

1. Saarse M. Kopsutuberkuloosi sanatooriumi ülesandeid. Tallinn: Terwis; 1933.
2. Alusalu S, Tänav R. Põltsamaa meditsiini 250 aastat sõnas ja pildis, Põltsamaa tervis; 2016.
3. Gustavson H. Meditsiin Tallinnas 19. sajandist kuni 1917. a. Tallinn: Valgus; 1979.
4. Koppel A. Terviseemeelt ehk Supeluskohadest. Terwis; 1904.
5. Raudla H, SA Viljandi Haigla. Kilde Viljandi meditsiini ajaloost. Viljandi; 2012.
6. Kallavere haigla veebileht. Ajalugu. <http://www.kh.ee/et/Home/History>, Maardu; 2022.
7. Solomatina-Parker V. Kallavere Haigla haljastuse kava. Tallinn: EAMSi Tallinna Osakond, EAM.4.13.58, Arhitektuurimuuseum; 1966.
8. Mitt L. Sanatoorium LAINE Haapsalu sanatooriumi „Laine” ümbruse planeerimise projekt. Tallinn: EAMSi Tallinna Osakond, Arhitektuurimuuseum; 1967.
9. Maaroo H-I. Gastroenteroloogia uurimus Eriklal 1967–1972. Tartu: Polikliiniku ja peremeditsiini õppetool, Tartu Ülikool; 2010.
10. Jänes H, Uibo M, Veldre I. Kommunaalhügieen. Tallinn: Valgus; 1983.
11. Pype R Hopitals: peel back the layers to make them thrive <https://www.linkedin.com/pulse/hopitals-peel-back-layers-make-them-thrive-roy-pype/>; 2016.

Kadri Maikov on maastikuarhitekt, kes on spetsialiseerunud tervendavate aedade ja maastike kujundamisele. Tervendavaid aedu ja maastikke leidub eraaedades ja avalikes parkides tervendavate teekondadena, kuid eelkõige haiglate ümbruses. Eesti haiglaaedade uurimiseks palub autor saata haigla personalil, külastajatel ja patsientidel oma mälestusi haiglaaedadest, lugusid nii tänapäevast kui ka möödunud aegadest, võimalikult koos viidatavate andmetega e-posti aadressile kadri.maikov@emu.ee.